

ПАРАДИГМАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: КОНТЕКСТ БІХЕВІОРИЗМУ

Петрушенко Вікторія¹

¹Доктор медичних наук, професор, Вінницький національний медичний університет імені М.І.Пирогова, м. Вінниця (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9255-403X>

UDC: 159.9:34

АНОТАЦІЯ

Передумови. Розвиток біхевіоризму, як однієї з ключових парадигм у психології, супроводжувався здійсненням впливу на її галузевий розвиток, в тому числі й на юридико-психологічну проблематику. Відповідно, науково актуальним стає питання встановлення меж методологічного застосування біхевіоризму в контексті антропологічної та клінічної парадигм юридичної психології.

Мета. Визначення основних теоретичних засад впливу класичного та соціального біхевіоризму на формування та розвиток антропологічної і клінічної парадигм у юридичній психології в контексті розгляду ідей американського та канадо-українського психологів Джона Вотсона та Альберта Бандури.

Методи. Структурно-функціональний метод був застосований для виокремлення основних теоретичних засад біхевіористського підходу в контексті історичного розвитку психології. Компаративний метод використовувався для диференціації ідей класичного та соціального біхевіоризму. Проаналізований бібліографічний доробок представників класичного (Дж. Вотсон) та соціального (А. Бандура) напрямків у поведінковій психології, а також сучасна література, присвячена аналізу ідей її представників.

Результати. Проведена структуризація характерних рис, притаманних парадигмальному розвитку юридичної психології що дало змогу визначити вплив біхевіоризму на антропологічну та клінічну парадигми. Історичний процес розвитку поведінкової психології включає різні етапи його становлення. Проаналізовано історико-психологічні біхевіористські концепти, інтегровані в галузь юридичної психології. В цьому контексті порівняно класичну теорію біхевіоризму Дж. Вотсона з соціальним біхевіоризмом А. Бандури, а також розглянуто можливості юридико-психологічної імплементації методологічних елементів обох підходів.

Висновки. Визначено роль біхевіоризму у процесі наукової революції в галузі психології, зокрема, в детермінації ключових позицій клініцизму та антропологізму в юридичній психології. Розглянуто застосування біхевіористської моделі людської поведінки «стимул – реакція» в юридико-психологічній проблематиці. Соціальний біхевіоризм постулював розгляд поведінки шляхом копіювання наочно засвоєних прикладів. Відповідно до біхевіористської теорії, визначено феномен правової поведінки людини та її партикулярні особливості, зокрема елемент «соціально-правової свідомості».

Ключові слова: юридична психологія, клінічна парадигма, антропологічна парадигма, біхевіоризм, соціальний біхевіоризм.

ВСТУП

Джон Бродес Вотсон (1878-1958) обґрунтував теоретичні основи «поведінковості» («біхевіоризму»). На його думку, свідомість (зокрема, її форми, такі як «правосвідомість») повинні вийти за межі нау-

кового пізнання, оскільки вони непізнавані та навіть незначущі у справі дослідження людської природи. Натомість студії над людською свідомістю (явно механістичним соціальним конструктом, на думку Вотсона) потрібно замінити феноменологічним поворотом «до

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Viktoriia Petrushenko

This is an Open Access journal. This work is licensed under a **Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)**.
Link: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

джерел». Такою «джерельною» базою, феноменологічним контекстом у людській психології вчений визначає форми поведінки – типологічні групи реакцій організму людини на стимули ззовні (Watson, 1913; Gang, 2021).

У логіці Дж. Б. Вотсона, людська поведінка є феноменом, що зароджується виключно внаслідок зовнішньої детермінації. Тобто саморефлексія, інтроспекція (по суті, механістичний різновид саморефлексії) та абстрактне мислення (якщо воно не оприлюднюється в соціальній площині) взагалі не повинні вважатися складовими частинами поведінки людини, а отже і не є частиною професійної спеціалізації психолога (Watson, 1929). Навпаки, психолог як експериментальний науковець, повинен створювати подразнюючі зовнішні чинники («стимули»), застосовуючи котрі щодо піддослідного індивіда, він зможе оцінити характер індивідуальної реакції в суспільному оточенні (Clark, 2023). Отож, класичний біхевіорист зобов'язувався опиратися на подразнення, реакцію та оточення людини.

Відповідно, для досягнення мети було поставлено наступні завдання: структурувати основні закономірності біхевіористського підходу в психології та систематизувати запозичення із теоретичного доробку біхевіоризму у антропологічній та клінічній парадигмах юридичної психології.

Серед актуальних публікацій за останній час варто відзначити статті, які присвячені проблематиці біхевіоризму (Alencar & Silba, 2024; Dickins & Rahman, 2022; Haig, 2023; Palagashvili & Goodman, 2023; Selisker, 2024; Vuchinich, 2022; Araiba, 2019), еволюції парадигм у психології та їх взаємовпливу (Chafe,

2024; Chieffo, 2023; Hilton, et al., 2023; Preston, 2024), поведінкового підходу до юридико-психологічної проблематики (Berryessa, et al., 2022; Laegaard, 2025; Shen & Zhao, 2022), а також зіставлення біхевіористської парадигми із когнітивістською (Ebner, et al., 2023; Wang et al. 2024).

МЕТОДИ

Структурно-функціональний метод був використаний для аналізу основних структурних елементів поведінки людини в контексті біхевіористської парадигми, постулювання основних закономірностей поведінкового підходу до дослідження соціальної активності індивіда. Також структурно-функціональний метод застосовувався для визначення способів та методик застосування притаманних йому концепцій у юридичній психології.

Компаративний метод був використаний для диференціації біхевіористської парадигми розвитку психологічної науки з екзистенційно-гуманістичним і соціально-контекстуальним напрямками. Також компаративний метод був використаний для співставлення концепцій класичного біхевіоризму Дж. Вотсона та соціального біхевіоризму А. Бандури.

РЕЗУЛЬТАТИ

Понятійно-категоріальний апарат біхевіоризму, незважаючи на три методологічні оновлення, що супроводжували його академічну історію, залишився незмінним. У центрі біхевіористського дослідження перебувають «стимул», «реакція», «позитивне підкріплення» чи «негативне підкріплення», «навчання», «умовний рефлекс», «моделювання» (Verhaegh, 2019).

Біхевіористська теорія пояснення поведінки людини має приблизно таку структуру. По-перше, для виникнення поведінки потрібен стимул як прояв будь-якого подразнення із зовнішнього середовища, що здатен викликати будь-яку реакцію (Armonaitė, 2023). По-друге, реакція відображає відповідь людини на отриманий ззовні стимул і закономірно супроводжується підкріпленням як супутньою обставиною, що покликана спрогнозувати подальший характер відтворення цієї реакції на цей самий стимул. Підкріплення здатне підвищити («позитивне підкріплення») чи навпаки знизити («негативне підкріплення») ймовірність відтворення такої самої реактивної поведінки (Braat et al., 2020). По-третє, в процесі взаємодії «стимул – реакція» відбувається процес навчання як здобуття нових реакцій на нові стимули чи старі стимули, але з новими підкріпленнями. Відповідно, навчання є звичайною системою творення реакцій у людській поведінці шляхом вибудовування асоціацій поміж стимулами і підкріпленнями (Kyron et al., 2023; Strapasson & De Freitas Araujo 2020). Це означає, що умовні рефлексії слід трактувати як засвоєні реакції на зовнішній стимул (Haig, 2023). По-четверте, вищим рівнем формування людської поведінки слід вважати моделювання, що відображає перманентний процес присвоєння людиною поведінки через відпрацьовування моделей наслідування. Отже, якщо для соціальної антропології людина є «істотою соціальною» (чи «істотою політичною» за Арістотелем), то для психологічного біхевіоризму людина є «істотою наслідуючою» (Wilson, 2024). Таким чином, із моделей наслідування конститується не лише

поведінка окремого індивіда, але й суспільство – конгломерат наслідуючих, реагуючих, стимульованих ззовні індивідів (Clark, 2023; Krempel, 2021).

Варто зауважити, що на межі XIX-XX ст. в європейській та американській науках спостерігався справжній вибух інтересу до антропологічних досліджень та самого поняття «антропологія». Так, у Центральній-Східній Європі, відголоски цього надзвичайного зацікавлення спостерігалися понад півстоліття потому після завершення життєвого шляху Франца Боаса (Boas, 1938). Одним із проявів вітчизняної аналогії стало намагання обґрунтувати так звану «біомедичну антропологію» (Gunas, et al., 2018). Проте, за життя Франца Боаса йшлося про розмаїття «антропологій», серед яких постулювалися напрямки медичної, гігієнічної, кримінальної, педагогічної, літературної, мистецької, дитячої, спортивної, харчової, освітньої, етнографічної, статистичної антропологій. Безперечно, переважна більшість таких напрямків, хоча і претендували на статус «самостійних наук», не можуть та не повинні виокремлюватися з дослідницького поля соціальної (або культурної) антропології та близької до неї фізичної антропології (Zagaria, 2024). Безперечно, найбільший успіх у перерахованих напрямках здобула саме кримінальна антропологія, розроблена стараннями Чезаре Ломброзо й адептів італійської школи кримінології (Baskin-Sommers, 2024).

Втім, психологічна як і політична, економічна, правова, історична антропологія, завдяки старанням Франца Боаса, посіла ключове місце в переліку розділів (або, як пишуть

окремі фахівці, «субдисциплін») соціальної та культурної антропології (Powell, 2015). Вона сфокусувалася на вивченні психологічних механізмів систем культури (чи формування соціальних інститутів у класифікації М. Фортеса і В. Р. Фьорста) (Fortes, 1940). Водночас, Франц Боас вважав, що культурна антропологія є цілісною наукою, що вивчає культурні системи та їхню історичну унікальність на протигагу універсалістським ідеям еволюціонізму (Boas, 1938).

Хоча Франц Боас і визнавав визначну роль дарвінізму та соціобіології у процесах наукового становлення власної галузі досліджень, він переконував, що єдиною коректною методологічною стратегією для антропологів (зокрема, для психоантропологів) мусить визнаватися культурний релятивізм. Останній передбачає не тільки відносність самого феномену тлумачення партикулярної культури (на це звертали увагу також соціальні антропологі з Великобританії – Малиновський і Редкліфф-Браун), але й їхню системну рівноцінність (Brook et al., 1981; Radcliffe-Brown, 1952). Спрощуючи засадничу культурно-антропологічну тезу, культура племені нуерів (нілотський етнос на теренах Південного Судану та частини Ефіопії) повинна визнаватися рівноцінною німецькій, британській або американській у всіх їхніх проявах. У такій інтерпретації, Боас дуже рано відступився від європоцентричних і часом цілковито расистських тверджень свого старшого сучасника Вільгельма Вундта (лікаря-фізіолога і фундатора клінічної парадигми) (Wundt, 1904; Popoveniuc, 2023).

Розходження двох принципів (Боаса й

Вундта) стало підставою для юридико-психологічної рецепції ідей антропологізму на заміну ідеям клініцизму ще напередодні 1914 р. Проте, внаслідок поразки європейських імперіалістичних проєктів за підсумками Першої світової війни, принцип культурного релятивізму Франца Боаса отримав однозначну підтримку переважної більшості соціалістично та демократично орієнтованих учених. Стараннями того ж таки Боаса, великою бідою для адептів клінічної парадигми в різних психологічних науках виявилася їхня ідеологічна асоціація з расистськими концепціями (Proctor, & Warren, 2024). В 1950-1960-х рр. боасівську критику клініцизму перехопив біхевіоризм, який намагався відстоювати протилежну антропологам лінію аргументації – пояснення культури соціальністю, а не соціальності культурою (Clark, 2023). Тобто, випереджаючи подальший екскурс, наголошу, що в біхевіористській парадигмі юридичної психології заперечувалася самоцінність культури (Radcliffe-Brown, 1952) та пріоритет цінності культури (Boas, 1938), оскільки культура, за переконанням біхевіористів, виникає тільки в процесі соціальної репрезентації індивідів.

Отже, культура є соціальним конструктом, який може змінюватися залежно від взаємодії «стимул – реакція». Відтак, явище культури з пріоритетної функції соціальної організації людства зводилася до механістичної соціальної поведінки, що рефлексує на виклики та подразнення конкретних умов (у тому числі й соціально-детермінованих, прийняття чого, однак, не підважує основного біхевіористського положення – більшої ваги публічної поведінки індивіда над його приватним життям). Ін-

ша справа, що саме біхевіористська парадигма, як і всі афілійовані з біхевіоризмом психологічні вчення, напрацювали розповсюджені сьогодні концептуальні підходи в царині теорії особистості. Подібного рівня емпіричних узагальнень, незважаючи на активне застосування методології польової етнографії та частки польової соціології, вченим-антропологам досягти не вдалося. Щонайменше, в сфері положень і аргументаційної логіки теорії особистості, соціальна та культурна антропології сьогодні опираються на методологічний біхевіоризм (Tao, et al., 2023; Zagaria, & Lombardi, 2024).

Американська психоантрополог і етнопсихолог Рут Бенедикт (1887-1948) наполягала, що культурна антропологія зобов'язана досліджувати культури в якості цілісних структур (так званих «конфігурацій») (Benedict, 1934). Культури релятивні та однозначно самоцінні стосовно індивідуального буття людини. В цій спробі осмислення культурної антропології вже унаочнюється цілком біхевіористський концепт особистісної ексклюзивності, котрий, однак, ще не набув стандартної біхевіористської типологізації на підставі взаємодії «індивід – особистість» (Clark, 2023). Інша фундаторка американської етнічної психології Маргарет Мід (1901-1978) була дещо стриманішою у власному визначенні культурної антропології, розуміючи її наукою про вплив культурних традицій на процес соціалізації та розвиток особистості (Mead, 1964). В обох означених тлумаченнях, якщо розглядати їх у ширшому контексті психологічних студій обох авторок, присутній етноцентризм сприйняття феномену «культура». В цілому ж, у ку-

льтурній антропології 1920-1940-х рр. доцільно говорити про епістемологічний етніцизм, який дуже часто шкодив більш широким узагальненням з приводу культурно-цивілізаційного рівня соціальної еволюції (Clark, 2023).

У програмній монографії «Patterns of Culture» (1934) Рут Бенедикт запропонувала власне поняття «модель культури» – інтегровану систему сенсів, цінностей і норм поведінки, а також поглядів на співвідношення «норми» та «патології» у поведінці людини (Benedict, 1934). Хоча у східноєвропейській літературі прийнято говорити про «модель культури», але самій авторці видається притаманним використання синонімічних відповідин «патерни культури» чи, частіше, «конфігурація культури» (Buttrick, 2024; Hertz, 2024). Слід одразу наголосити, що обидва поняття culture pattern і cultural configuration відображають єдину категорію – інтегративність певної локальної (чи партикулярної) культури (Scalise Sugiyama & Reilly, 2023). котра стає можливою на засадах домінуючої тенденції.

Найбільш загальний огляд змістовних рис біхевіоризму не залишає жодних сумнівів у його методологічній прийнятності для клінічної парадигми (Bespala, et al. 2024). Зрештою, низкою теоретиків соціальної психіатрії у середині ХХ ст. біхевіоризм розглядався саме в річищі партикулярного випадку клініцизму. Недарма також біхевіористські твердження та концепції були включені до стандарту загальних університетських курсів клінічної, соціальної та судової психіатрії, на відміну від давніших та краще структурованих вчень соціально-антропологічного чи культурно-

антропологічного спрямування.

Поразка нацистського режиму в Другій світовій війні (1939-1945) надала небувалий стимул німецькій психологічній науці, що спешу прийняла біхевіористську парадигму в соціально-психологічних студіях, а згодом переорієнтувалася на біхевіоризм у спеціально-юридичній проблематиці. Відповідно, антропологічна парадигма відіграла важливу роль в німецькій і радянській психології права впродовж порівняно коротких часових відрізків – 1919-1933 рр. та 1921-1936 рр. відповідно (Moore, 2022). При цьому, після 1945 р. німецькі психологи майже повністю зосередилися на інноваційних біхевіористських підходах, тоді як серед радянських учених зберігався слабо приховуваний інтерес до антропологізму закамouflований формальним домінуванням клінічної (медико-психіатричної, медико-психологічної) парадигми.

Заміна антропологічної біхевіористською парадигмою після Другої світової війни відбувалася поступово, за підсумками наукової кризи, прив'язаної до соціально-політичної нерівномірності тодішнього біполярного світу. Наявність двох систем (капіталістичної та комуністичної) ніби наголошувала вченим, що в будь-якій соціальній або гуманітарній науці може одночасно співіснувати два бачення феномену соціальності. Різноманітні партикулярні випадки Китайської Народної Республіки чи Індії доводили, що таких бачень може бути безліч. До речі, змагання капіталістичного та комуністичного суспільно-економічних підходів набагато ефективніше стимулювало зростання методологами культурного релятивізму, аніж доробок будь-якої наукової школи

(Kuhbandner & Mayrhofer, 2025). Можливість протистояння двох політичних таборів уже приховувала в собі коріння екзистенційного релятивізму.

Впродовж 1950-1980-х рр. біхевіоризм обіймав провідні позиції в психологічній частині кримінології. Однак, саме біхевіористські теоретики наполягали на потребі застосування поняття «психологія права» для того, щоб розширити сферу для своїх експериментів. При цьому, як класичні біхевіористи, так і соціаль-біхевіористи, воліли реалізовувати юридичні дослідження передусім у кримінології, судово-психологічній експертизі, пенітенціарній психології, профілактиці девіацій (Araiba, 2019). Тим не менше, слід пам'ятати, що виникнення всіх означених підрозділів юридичної психології відбулося виключно в межах клінічної парадигми ще в останній чверті XIX ст., тоді як термін «психологія права» активно впроваджувався якраз носіями антропологічної парадигми (Moore, 2022).

Соціальний біхевіоризм 1970-х рр. базувався на «теорії мотивації соціального вивчення» (Social Learning Theory). Її запропонував та обґрунтував у монографії «Principles of behavior modification» (Bandura, 1969) канадський психолог українського походження Альберт Бандура (1925-2021). Хоча ця теорія вже була мостом до майбутнього домінування когнітивної парадигми (щонайменше сам автор іменував її також «теорією соціального когнітивізму»), її зміст усе ж відрізняють окремі теоретизування за лінією «стимул – реакція» (De La Fuente, et al., 2023; Lew, & Flanagan 2024).

Соціобіхевіоризм А. Бандури поставив

перед юридичною психологією кардинально нові завдання та функції. Якщо раніше біхевіористи досліджували методи проб і помилок у людському навчанні та, зрештою, наближалися за своїми дослідницькими інтересами до педагогів або психофізіологів, то соціальний біхевіоризм оцінив по заслугам значення «прикладу» (Scott, et al., 2024). Бандурівське правило можна сформулювати так: візуальне спостереження надає надзвичайний внутрішній стимул для реакції у вигляді копіюванням (Bandura, 1969). Тобто соціобіхевіористи вирішили охарактеризувати людину як «істоту відтворюючу» (De La Fuente, et al., 2023).

Оскільки людина спостерігає за прикладами та копіює їх, то і правові відносини, значною мірою, є наслідком копіювальних «стимулу – реакції» (Dickins & Rahman, 2022). Відповідно, парадигма біхевіоризму поставила питання про існування специфічної «правової поведінки», що вирізняє людину під час взаємодії з правоохоронними органами. Крім того, випереджаючи праці адептів екзистенційно-гуманістичного і соціально-контекстуального напрямків, соціальні біхевіористи вбачали прояви правової поведінки в будь-яких моделях взаємовідносин людини з державою (Haig, 2023). Хоча політичні психологи традиційно зараховують цей аспект соціального біхевіоризму до свого дослідницького поля, але потрібно визнати, що чітке розмежування між юридичною та політичною психологіями все ще не зроблене. Можна тільки припустити, що юридична психологія є психологією правовідносин і правової поведінки, тоді як політична психологія є психологією влади та поведінки відповідних суб'єктів. Проте, глибинний зв'язок

між категоріями владно-розпорядчої діяльності та здійсненням права очевидний не лише для кожного фахівця-юриста, але й у загальному соціологічному дискурсі (Derrig, 2022).

Соціальний біхевіоризм наголошує, що проблемою пенітенціарної системи якраз виступає схильність людини генерувати свою поведінку шляхом копіювання наочно засвоєних прикладів. Отже, створення делінквентно-орієнтованого середовища у закритому форматі, ізольованому від інших соціальних впливів, не може призвести до поведінкового переродження особи, котра відбуває покарання (екзистенційні гуманісти говорили би в такому випадку про переродження моральне, але предмет занепокоєння залишився в них той самий) (Ouyang, et al., 2023). Відповідно, завданням юридико-психологічних пенітенціарних студій залишається полегшення процесу відбуття визначеного законом покарання (зокрема, позбавлення волі) через відхід від соціального відчуження делінквентно-орієнтованої спільноти. Крім того, відбуття покарання, в контексті соціобіхевіоризму, мусить супроводжуватися постійною зайнятістю особи, її орієнтацією на комунікацію зі значимими іншими особами, що не включені в злочинне середовище (De La Fuente, et al., 2023). По суті, має відбуватися процес виховування нової особистості, що, однак, не виключає можливості в подальшому маніфестації раніше набутих поведінкових реакцій.

За різних соціальних обставин, засвоєні раніше форми поведінки можуть залишатися імпліцитними (тобто прихованими, не втіленими в екстрапольовану назовні активність

людини). Це теж виступає важливим юридико-психологічним явищем, так як оцінка існування тих або інших форм поведінки «на ранніх етапах» становлення особистості здатна виступати джерелом профілактичного запобігання скоєнню злочинів. Так чи інакше, але кримінологічна складова психології права (в тому числі так звана «кримінальна психологія») має сфокусуватися на виявленні негативних соціальних тенденцій та соціалізованих індивідуальних прикладів, що піддаються копіюванню (особливо дітьми та підлітками, різними категоріями юнацького населення) (Shen & Zhao, 2022). З'ясувавши соціальні маркери делінквентності, набагато легше протидіяти організованим, а подекуди навіть побутовій злочинності.

Закономірно, що соціобіхевіоризм Бандури вже відображав незгоду значної частини психологів із класичним біхевіоризмом Д. Б. Вотсона (De La Fuente, et al., 2023). Передусім психологічне співтовариство впродовж 1960-1970-х рр. усвідомило, що «невидимі» внутрішні ментальні категорії, такі як мислення, пам'ять, увага, сприйняття, процес мовлення, уява тощо – грають настільки ж важливу роль, як і зовнішні прояви реактивності, що виникають у відповідь на стимулювання подразником. Окрім того, якраз упродовж 1960-1970-х рр. вийшло на новий рівень застосування цілої низки наукових дисциплін, детермінованих творчим діалогом логіки й математики (Rocha, et al., 2023). Розвивалися інформатика, програмування, кібернетика, постулювалася радикально нова форма інтерпретації систем. Особливу роль в цьому процесі відіграв австрійсько-американський біолог Карл Людвіг фон Бе-

рталанфі (1901-1972). Йому належать дві програмні монографії з прикметними заголовками – «Robots, Men and Minds: Psychology in the Modern World» (1967) (von Bertalanffy, 1967) та «General System Theory: Foundations, Development, Applications» (1968) (von Bertalanffy, 1968). Відтак, у тому ж 1968 р. вийшла спеціальна робота із застосування системного підходу в психології: «The Organismic Psychology and Systems Theory» (von Bertalanffy, 1968; Ouvang, et al., 2023).

ОБГОВОРЕННЯ

Уявлення про «структуру наукових революцій» за Томасом Куном базується на такому тлумаченні понять *normal science* і *paradigm shift*, в умовах котрого неможлива конкуренція для домінуючої парадигми на етапі «нормальної науки», але, при цьому, спостерігається тотальне взаємне поборювання багатьох наукових напрямків, які претендують на статус наукової парадигми, в фазі «наукової кризи», що безпосередньо передуює «зміні парадигм» (Bedau, 2024; De Lucas, 2024; Zhu, 2022). Однак, як показує досвід елементарного історичного осмислення різних наук, їхній розвиток постійно, навіть за умов абсолютного превалювання тієї чи іншої парадигми, все рівно супроводжувався варіативністю інтерпретацій (Preston, 2024).

Якщо говорити про юридичну психологію, то домінування наприкінці XIX ст. клініцизму виявилось логічним підґрунтям для зародження антропологічної парадигми. Крім того, ціла низка важливих академічних праць того часу доводить, що антропологічна парадигма розвивалася паралельно з клінічною.

Натомість клінічна парадигма нікуди

не зникла з утвердженням домінантного становища парадигми антропологічної. Аналогічно склалося з біхевіористською, когнітивною, екзистенційно-гуманістичною, соціально-контекстуальною парадигмами. При цьому, риси екзистенційного гуманізму цілком помітні на етапі превалювання біхевіоризму. Натомість соціальний контекстуалізм як парадигма історично супроводжувався паралельним впливом антропологізму, клініцизму, біхевіоризму, когнітивізму (Fendinger, 2023). Тільки екзистенційний гуманізм у рамках психології права на початку XXI ст. остаточно розчинився в теоретико-методологічній і понятійно-категоріальній площині антропологічної парадигми (Drayson, 2024; Feinman & Neitzel 2023).

Що ж стосується біхевіоризму, то він продовжує наразі перебувати в антропологічному та клінічному напрямках досліджень одночасно. Слабкі позиції квазіпарадигмального характеру зберігають когнітивізм та соціальний контекстуалізм (Chieffo, 2023; Dellantonio, & Pastore, 2023). Основна частина їхніх adeptів, з часом цілковито імпліцитно, прилучилися до антропологічної парадигми. При цьому, серед прихильників когнітивізму у психології права складно не помітити інтерес насамперед до структурних елементів клінічної парадигми.

ВИСНОВКИ

Психологія права рецепіювала біхевіористські концепти в умовах другої і третьої стадій біхевіористської еволюції. Джерелами юридико-психологічного біхевіоризму 1950-1970-х рр. слугували спершу необіхевіоризм, а згодом і так званий «соціальний біхевіоризм». Останній, на відміну від класичного біхевіори-

зму, стверджував, що людина здобуває поведінку не лише за результатами індивідуального досвіду (проб і помилок), але й за підсумком досвіду спостереження (звісно, спостереження має отримувати певні позитивні чи негативні підкріплення).

Клініцисти та в подальшому біхевіористи воліли бачити свою сферу пізнання природничою наукою в перманентному діалозі з медициною. Отже, вони прагнули перетворити психологію у повноцінний напрям фундаментальної науки на кшталт біології або навіть хімії (принаймні в частині дотичності психології до методологічного інструментарію системи empirical science) (Jackson, et al., 2023). Натомість антропологи вже наближалися до соціально-поведінкового розуміння психологічних наук, але все рівно усвідомлювали предмет психології пов'язаним із умовами соціального життя. Відтак, антропологічна парадигма постійно вагалася поміж клініко-психологічними характеристиками «якості життя» та соціолого-культурними показниками «стилю життя» (Botterill, 2025). Проте, вона не виходила за пояснення особливостей самого феномену «життя», хоча і через емпірико-поведінкові узагальнюючі чинники. Крім того, біологічна зумовленість соціальної поведінки, як і рефлексорний підхід до аналізу індивідуальних психічних функцій, забезпечував антропологам структурно-логічний зв'язок із клінічною парадигмою та біхевіоризмом. Це дозволяло психологам різних парадигм зберігати діалектичну «єдність у протилежності» стосовно філософії власної науки, дискутуючи про відмінні фрейми та концепції у межах єдиного понятійно-категоріального поля.

References :

- Alencar, B. A., & Silva, H. A. (2024). A ideia de behaviorismo epistemológico em Rorty: um holismo sem suportes metafísicos. *Griot Revista De Filosofia*, 24(3), 57-66. <https://doi.org/10.31977/grirfi.v24i3.4859>
- Araiba, S. (2019). Current diversification of behaviorism. *Perspectives on Behavior Science*, 43(1), 157-175. <https://doi.org/10.1007/s40614-019-00207-0>
- Bandura, A. (1969). *Principles of behavior modification*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 694 p. <https://archive.org/details/principlesofbeha00band/page/n695/mode/2up>
- Baskin-Sommers, A., Williams, A., Benson-Williams, C., Ruiz, S., Ricard, J. R., & Camacho, J. (2024). Shrinking the footprint of the criminal legal system through policies informed by psychology and neuroscience. *Communications Psychology*, 2(1), 38. <https://doi.org/10.1038/s44271-024-00090-9>
- Bedau, M. A. (2024). Kuhnian Lessons for the study of Open-Ended Evolution. *Artificial Life*, 30(3), 337-344. https://doi.org/10.1162/artl_a_00428
- Berryessa, C. M., Allely, C. S., De Vel-Palumbo, M., & Granot, Y. (2022). Editorial: Social psychological process and effects on the law. *Frontiers in Psychology*, 13, 990167. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.990167>
- Benedict, R. (1934). *Patterns of culture*. Boston-New York: Houghton Mifflin company., 260 p. https://www.berose.fr/IMG/pdf/1934-patterns_of_culture.pdf
- Bespala, L., Meyerhoff, M., & Albury, C. (2024). Navigating epistemic challenges: Self-initiated self-repair in weight loss discussions within clinical settings. *Journal of Pragmatics*, 233, 51-69. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2024.09.003>
- Boas, F. (1938). *General Anthropology*. New York: D. C. Heath And Company 718 p. <https://archive.org/details/generalanthropol031779mbp/page/n735/mode/2up>
- Botterill, K. (2025). Ontological security as «being-with»: Indigenous sovereignty and securing against the colonial nation-state. *Political Geography*, 116, 103250. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2024.103250>
- Braat, M., Engelen, J., Van Gemert, T., & Verhaegh, S. (2020). The rise and fall of behaviorism: The narrative and the numbers. *History of Psychology*, 23(3), 252-280. <https://doi.org/10.1037/hop0000146>
- Brook, D., Mukarovsky, J., Burbank, J., & Steiner, P. (1981). Structure, sign and function: Selected essays. *Leonardo*, 14(2), 161 p. <https://doi.org/10.2307/1574429>
- Buttrick, N. (2024). Studying large language models as compression algorithms for human culture. *Trends in Cognitive Sciences*, 28(3), 187-189. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2024.01.001>
- Chafe, R. (2024). Different paradigm conceptions and their implications for qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 23. <https://doi.org/10.1177/16094069241282871>
- Chieffo, D. P. R. (2023). Un nuovo paradigma: impressioni sulla clinica contemporanea. *Ricerche di psicologia*, 4, 53-59. <https://doi.org/10.3280/rip2022oa15715>
- Clark, D. O. (2023). A Science of Adaptation: the transnational origins of the American functional behaviorism of the 20th Century. *Revista De Historia De La Psicología*, 44(3), 11-28. <https://doi.org/10.5093/rhp2023a10>
- De La Fuente, J., Kauffman, D. F., & Boruchovitch, E. (2023). Editorial: Past, present and future contributions from the social cognitive theory (Albert Bandura). *Frontiers in Psychology*, 14, 1258249. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1258249>
- De Lucas, J. V. M. (2024). Pasos hacia la revolución: el surgimiento de los paradigmas y la evolución intelectual de Kuhn (1949-1961). *Anales Del Seminario De Historia De La Filosofía*, 41(3), 589-603. <https://doi.org/10.5209/ashf.89123>
- Dellantonio, S., & Pastore, L. (2023). What future for cognitive science (s)? *Institutional Research Information System (Università Degli Studi Di Trento)*. <https://doi.org/10.4453/rifp.2023.0001>
- Derrig, R. (2022). What can a few make of mankind? *European Journal of International Law*, 33(4), 1287-1305. <https://doi.org/10.1093/ejil/chac072>
- Dickins, T. E., & Rahman, Q. (2022). Lessons from behaviorism: The problem of construct-led science. *Behavioral and Brain Sciences*, 45, e12. <https://doi.org/10.1017/s0140525x2100008x>
- Drayson, H. (2024). Sensorial Investigations: A history of the senses, in anthropology, psychology, and law. *Leonardo*, 581-582. https://doi.org/10.1162/leon_r_02576
- Ebner, N. C., Horta, M., & El-Shafie, D. (2023). New directions for studying the aging social-cognitive brain. *Current Opinion in Psychology*, 101768. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101768>
- Feinman, G. M., & Neitzel, J. E. (2023). The social dynamics of settling down. *Journal of Anthropological Archaeology*, 69, 101468. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2022.101468>
- Fendinger, N. J., Dietze, P., & Knowles, E. D. (2023). Beyond cognitive deficits: How social class shapes social cognition. *Trends in Cognitive Sciences*. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2023.03.004>
- Fortes, M.; Evans-Pritchard, E.E. (1940). *African Political Systems*. London: Oxford University Press.
- Gang, J. (2021). Behaviorism, consciousness, and the literary mind. In *Johns Hopkins University Press eBooks*. <https://doi.org/10.1353/book.98264>
- Gunas, V. I., Mishalov, V. D., Serebrennikova, O. A., Klimas, L. A., &

- Shayuk, A. V. (2018). Palmar dermatoglyphics of modern Ukrainians: regional trends. *Biomedical and Biosocial Anthropology*, 31, 11-17. <https://doi.org/10.31393/bba31-2018-02>
- Haig, B. D. (2023). Realism, behaviorism, and psychological theory. *Psychological Inquiry*, 34(4), 261-266. <https://doi.org/10.1080/1047840x.2023.2274376>
- Hertz, U. (2024). A cognitive approach to learning, monitoring, and shifting social norms. *Current Opinion in Psychology*, 101917. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2024.101917>
- Hilton, G. M., Bhuller, Y., Doe, J. E., Wolf, D. C., & Currie, R. A. (2023). A new paradigm for regulatory sciences. *Regulatory Toxicology and Pharmacology*, 145, 105524. <https://doi.org/10.1016/j.yrtph.2023.105524>
- Jackson, D. A., Nicholson, R., Bergmann, C., Wilken, J., Kaczmarek, O., Bumstead, B., Buhse, M., Zarif, M., Penner, I.-K., Hancock, L. M., Golan, D., Doniger, G. M., Bogaardt, H., Barrera, M., Covey, T. J., & Gudesblatt, M. (2023). Cognitive impairment in people with multiple sclerosis: Perception vs. performance – factors that drive perception of impairment differ for patients and clinicians. *Multiple Sclerosis and Related Disorders*, 69, 104410. <https://doi.org/10.1016/j.msard.2022.104410>
- Krempel, R. (2021). The representational theory of mind and common sense psychology. *Aufklärung Journal of Philosophy*, 8(esp), 71-86. <https://doi.org/10.18012/arf.v8iesp.60021>
- Kuhbandner, C., & Mayrhofer, R. (2025). The hidden complexity of the simple world of basic experimental psychology: the principal and practical limits of gaining psychological knowledge using the experimental method. *Frontiers in Psychology*, 15, 1397553. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1397553>
- Kyron, M. J., Johnson, A., Hyett, M., Moscovitch, D., Wong, Q., Bank, S. R., Erceg-Hurn, D., & McEvoy, P. M. (2023). Concurrent and prospective associations between negative social-evaluative beliefs, safety behaviours, and symptoms during and following cognitive behavioural group therapy for social anxiety disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 104253. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2023.104253>
- Lew, Z., & Flanagan, A. J. (2024). Self-effects and public commitment on social media: Testing the cognitive and social influences of sending messages on message senders. *Computers in Human Behavior*, 108200. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108200>
- Laegaard, S. (2025). Normative sociology and normative behaviorism: recent discussions of the relation between empirical social science and normative political theory. *Contemporary Political Theory*, 24(4), 729-748. <https://doi.org/10.1057/s41296-025-00752-1>
- Mead, M. (1964). *Anthropology, a human science: Selected papers, 1939-1960*. Princeton: Van Nostrand. 275 p. <https://archive.org/details/anthropologyhuma00mead/page/n9/mode/2up>
- Moore, J. (2022). Conceptual foundations: Teaching the historical development of radical behaviorism as a philosophy of science. *Perspectives on Behavior Science*, 45(4), 711-742. <https://doi.org/10.1007/s40614-022-00335-0>
- Ouyang, R., Long, Y., Zhang, J., & Cao, Z. (2023). Interventions for improving self-efficacy in patients after stroke based on self-efficacy-related principles of Bandura's cognition theory: a systematic review and meta-analysis. *Topics in Stroke Rehabilitation*, 30(8), 820-832. <https://doi.org/10.1080/10749357.2023.2172832>
- Palagashvili, L., & Goodman, N. P. (2023). Behavioral public choice and policing in America. *Behavioural Public Policy*, 7(4), 972-982. <https://doi.org/10.1017/bpp.2023.8>
- Popoveniuc, B. (2023). Self-reflexivity, recessivity and the evolution of Psychology. *BRAIN Broad research in artificial intelligence and neuroscience*, 14(4), 333-354. <https://doi.org/10.18662/brain/14.4/509>
- Powell, R. C. (2015). The study of geography? Franz Boas and his canonical returns. *Journal of Historical Geography*, 49, 21-30. <https://doi.org/10.1016/j.jhg.2015.04.018>
- Preston, J. (2024). Kuhn's paradigms and their early critics. *Journal of Physics Conference Series*, 2877(1), 012072. URL: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/2877/1/012072>
- Proctor, R. W., & Warren, A. D. (2024). Mechanism and contextualism in psychology. *Theory & Psychology*, 34(3), 328-346. <https://doi.org/10.1177/09593543241234654>
- Radcliffe-Brown, A. R. (1952). *Structure and function in primitive society, essays and addresses*. London: Cohen & West. 219 p. <https://dn760003.eu.archive.org/0/items/structurefunctio00radc/structurefunctio00radc.pdf>
- Rocha, E. M., Ferreira, F. C., & De Oliveira Ramos, O. E. J. (2023). Aprendizagem por observação e a sala de aula como espaço social de aprendizagem. *Revista on Line De Política E Gestão Educacional*, e023065. <https://doi.org/10.22633/rpge.v27i00.18521>
- Scalise Sugiyama, M., & Reilly, K. J. (2023). Cross-cultural forager myth transmission rules: Implications for the emergence of cumulative culture. *Evolution and Human Behavior*. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2023.01.012>
- Scott, W. D., Cervone, D., & Ebiringah, O. U. (2024). The social-cognitive clinician: On the implications of social cognitive theory for psychotherapy and assessment. *International Journal of Psychology*, 59(5), 616-623. <https://doi.org/10.1002/ijop.13125>
- Selisker, S. (2024). :Behaviorism, consciousness, and the literary mind. *Modern Philology*, E000. <https://doi.org/10.1086/732679>
- Shen, Z., & Zhao, S. (2022). Legal Instructional design by deep learning theory under the background of educational

- Psychology. *Frontiers in Psychology*, 13, 917174. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.917174>
- Strapasson, B. A., & De Freitas Araujo, S. (2020). Methodological Behaviorism: Historical origins of a problematic Concept (1923-1973). *Perspectives on Behavior Science*, 43(2), 415-429. <https://doi.org/10.1007/s40614-020-00253-z>
- Tao, L., Tang, S., & Wen, B. (2023). Advancing the frontiers of genomic public administration: From genetics to administrative attitudes, behaviors, and practices. *Public Administration Review*, 83(6), 1447-1461. <https://doi.org/10.1111/puar.13744>
- Verhaegh, S. (2019). The Behaviorisms of Skinner and Quine: genesis, development, and mutual influence. *Journal of the History of Philosophy*, 57(4), 707-730. <https://doi.org/10.1353/hph.2019.0074>
- von Bertalanffy, L. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller. 289 p. https://monoskop.org/images/7/77/Von_Bertalanffy_Ludwig_General_System_Theory_1968.pdf
- von Bertalanffy, L. (1966). *Organismic psychology and systems theory*. Barre: Clark University Press. XII+76 p. <https://commons.clarku.edu/heinz-werner-lectures/13/>
- von Bertalanffy, L. (1967). *Robots, men, and minds: psychology in the modern world*. New York: George Braziller. 163 p. <https://archive.org/details/robotmenmindsp00bert/page/n163/mode/2up>
- Vuchinich, R. E., Tucker, J. A., Acuff, S. F., Reed, D. D., Buscemi, J., & Murphy, J. G. (2022). Matching, behavioral economics, and teleological behaviorism: Final cause analysis of substance use and health behavior. *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, 119(1), 240-258. <https://doi.org/10.1002/jeab.815>
- Wang, Y., Sun, Y., & Wang, N. (2024). Authentic presentation or false exaggeration? Exploring the effects of social- and personal-based comparisons from cognitive emotion theory. *Computers in Human Behavior*, 156, 108231. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108231>
- Watson, J. B. (1929). *Behavior: An introduction to comparative psychology*. New York: Henry Holt and Co. 461 p. <https://archive.org/details/behaviorintroduc00watsuoft/page/vi/mode/2up>
- Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review*, 20(2), 158-177. <https://doi.org/10.1037/h0074428>
- Wilson, D. R. (2024). Notes on the common of descent of neuropsychiatry and anthropology. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 105827. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2024.105827>
- Wundt, W. (1904). *Völkerpsychologie: eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte*. Leipzig: Wilhelm Engelmann. 693 p.
- Zagaria, A. (2024). Is Evolutionary Psychology a scientific Revolution? A bibliometric analysis. *Adaptive Human Behavior and Physiology*, 10(1), 31-49. <https://doi.org/10.1007/s40750-024-00234-5>
- Zagaria, A., & Lombardi, L. (2024). A new perspective on trends in psychology. *New Ideas in Psychology*, 74, 101078. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2024.101078>
- Zhu, Z. (2022). Paradigm, specialty, pragmatism: Kuhn's legacy to methodological pluralism. *Systems Research and Behavioral Science*, 39(5), 895-912. <https://doi.org/10.1002/sres.2881>

Viktoriia Petrushenko

Doctor of Science in Medicine, Professor, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya (Ukraine)

PARADIGMAL TRANSFORMATION OF LEGAL PSYCHOLOGY: BEHAVIORIST CONTEXT

ABSTRACT

Background. The development of behaviorism, as one of the key paradigms in psychology, was followed by the influence of its sectoral development, including legal and psychological issues. Accordingly, the issue of establishing the limits of the methodological application of behaviorism in anthropological and clinical paradigms in legal psychology becomes scientifically relevant.

Objective. Determination of the main theoretical foundations on the influence of classical and social behaviorism on the formation and development of anthropological and clinical paradigms in legal psychology within the context of the ideas of American and Canadian Ukrainian psychologists: John Watson and Albert Bandura.

Methods. The structural-functional method was used to single out the elements of behaviorist theoretical framework within the context of the historical development of psychology. The comparative method was used to differentiate the ideas of classical and social behaviorism. Bibliographic work of representatives of the classical (J. Watson) and social behaviorism (A. Bandura) as well as modern literature devoted to the analysis of the ideas of representatives of behavioral psychology were analyzed.

Results. The article is devoted to the structuring of specific features inherent in the paradigmatic character of legal psychology that gave the chance to define the influ-

ence of behaviorism on the development of anthropological and clinical paradigms within it. The historical process of evolution of behavioral psychology includes various stages of its formation. The article analyzes the main historical behaviorist concepts that are integrated into the field of legal psychology. In this context, the classical theory of behaviorism by J. Watson is compared to the social behaviorism of A. Bandura, as well as the possibilities of legal and psychological implementation of methodological elements of both approaches.

Conclusions. The role of behaviorism in the process of scientific revolution in psychology and the determination of the key positions of clinicism and anthropologism in legal psychology, is determined. The application of the behaviorist model of human behavior «stimulus – reaction» in legal psychology is considered. Social behaviorism postulated consideration of behavior as copying of visually learned examples by human-being. According to behaviorist theory, the article defines the phenomenon of human legal behavior and its features like the element «of social-legal consciousness».

Key words: legal psychology, clinical paradigm, anthropological paradigm, behaviorism, social behaviorism.

How to cite (як цитувати):

Petrushenko , V. (2025). PARADIGMAL TRANSFORMATION OF LEGAL PSYCHOLOGY: BEHAVIORIST CONTEXT. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(10), 50–62. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.10.4> [in Ukrainian]

Петрушенко , В. (2025). ПАРАДИГМАЛЬНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ: КОНТЕКСТ БІХЕВІОРИЗМУ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 11(10), 50–62. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.10.4>

Дата отримання статті: 01.09.2025

Дата рекомендації до друку: 21.10.2025

Дата оприлюднення: 30.10.2025